

Особливості правового регулювання здійснення та захисту земельних прав в Україні та Канаді

Малохліб Олена Сергіївна¹

Опубліковано	Секція	УДК
15.05.2024	Право	[349.41:332.27](477+71)

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.11196562>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. У статті досліджуються правові засади здійснення й захисту земельних прав в Україні та Канаді. Визначено, що оскільки Україна взяла на себе зобов'язання щодо вдосконалення правової системи та проведення реформ у всіх сферах суспільного життя задля створення підґрунтя для сталого розвитку, гарантування верховенства права й покращення добробуту її громадян, питання реформування земельних відносин не стоїть осторонь, особливо у зв'язку із воєнним станом та необхідністю захисту, у тому числі, і земельних прав. Проблема гарантування й захисту земельних прав, тлумачення їх сутності та практика їх реалізації крізь призму широкого кола земельних спорів демонструє деякі слабкі місця, які потребують уваги як законодавця, так і суспільства. Одним із шляхів вирішення неналежного правового регулювання в цій сфері є звернення до зарубіжного правового досвіду. Саме досвід Канади в сфері здійснення та захисту земельних прав може стати прикладом для запровадження деяких позитивних підходів в земельне законодавство України. Авторкою досліджено правові засади здійснення земельних прав в Україні та Канаді, розкрито їх особливості та переваги. Встановлено, що земельні права фізичних та юридичних осіб Канади закріплюються, як правило, на провінційному рівні. Провінції і території Канади мають власний підхід до врегулювання земельних відносин, який спирається на федеральне законодавство. Розкрито форми захисту земельних прав в Україні та Канаді. Особлива увага приділена земельним правам корінних народів Канади у зв'язку із деякими особливостями в цій сфері. Проаналізовано судову практику щодо земельних претензій корінних народів Канади. Проведення порівняльно-правового аналізу здійснення та захисту земельних прав в Україні та Канаді відкриває деякі проблеми в цій сфері, а також дає можливість сформулювати рекомендації для суб'єктів законодавчої ініціативи у створенні більш ефективного механізму реалізації та захисту цих прав.

Ключові слова: земельні права, здійснення земельних прав, захист земельних прав, обмеження земельних прав, земельні спори, земельне законодавство України, земельне законодавство Канади.

¹кандидатка юридичних наук, асистентка кафедри екологічного права, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3081-8076>

Features of the legal regulation of execution and protection of land rights in Ukraine and Canada

Annotation. The article examines the legal basis for the implementation and protection of land rights in Ukraine and Canada. It was determined that since Ukraine undertook to improve the legal system and carry out reforms in all spheres of social life in order to create a basis for sustainable development, guarantee the rule of law and improve the welfare of its citizens, the issue of reforming land relations does not stand aside, especially in connection in connection with the state of war and the need to protect, including, land rights. The problem of guaranteeing and protecting land rights, interpreting their essence and the practice of their implementation through the prism of a wide range of land disputes demonstrates some weak points that require the attention of both the legislator and society. One of the ways to solve inadequate legal regulation in this area is to turn to foreign legal experience. It is Canada's experience in the field of implementation and protection of land rights that can serve as an example for the introduction of some positive approaches in the land legislation of Ukraine. The author researched the legal principles of land rights in Ukraine and Canada, revealed their features and advantages. It has been established that the land rights of individuals and legal entities in Canada are established, as a rule, at the provincial level. Canada's provinces and territories have their own approach to the regulation of land relations, which is based on federal legislation. The forms of protection of land rights in Ukraine and Canada have been revealed. Special attention is paid to the land rights of the indigenous peoples of Canada in connection with some peculiarities in this area. The judicial practice regarding the land claims of the indigenous peoples of Canada is analyzed. Conducting a comparative legal analysis of the implementation and protection of land rights in Ukraine and Canada reveals some problems in this area, and also provides an opportunity to formulate recommendations for the subjects of the legislative initiative in creating a more effective mechanism for the implementation and protection of these rights.

Keywords: land rights, implementation of land rights, protection of land rights, limitation of land rights, land disputes, land legislation of Ukraine, land legislation of Canada.

Вступ

Постановка проблеми. Україна як суб'єкт міжнародного права взяла на себе зобов'язання щодо вдосконалення правової системи й проведення реформ у всіх сферах суспільного життя задля створення підґрунтя для сталого розвитку, гарантування верховенства права й покращення добробуту її громадян. Тож питання реформування земельних відносин не стоїть осторонь, особливо у зв'язку із воєнним станом та необхідністю захисту, у тому числі, і земельних прав. Проблема гарантування й захисту земельних прав, тлумачення їх сутності та практика їх реалізації крізь призму широкого кола земельних спорів демонструє деякі слабкі місця, які потребують уваги як законодавця, так і суспільства. Одним із шляхів вирішення неналежного правового регулювання в цій сфері є звернення до зарубіжного правового досвіду. Як справедливо наголошується в правовій літературі, саме досвід Канади в цій сфері може стати прикладом для адаптації деяких позитивних підходів в українське земельне законодавство, адже канадська модель правового регулювання земельних відносин відзначається своєю збалансованістю, прозорістю й ефективністю [1, с. 183].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми здійснення та захисту земельних прав тією чи іншою мірою досліджувалися у працях як українських, так і зарубіжних вчених серед яких О. Г. Бондар, В. І. Гордєєв, О. І. Заєць, Т. О. Коваленко, І. О. Костяшкін, П. Ф. Кулинич, Ю. В. Мягкоход, Т. В. Лісова, А. М. Мірошніченко, В. В. Носік, Д. В. Федчишин, М. В. Шульга, Bruce Ziff та ін. Однак порівняльно-правовий

аналіз регламентації земельних прав в Україні та Канаді до цього часу не проводився. Водночас сучасний євроінтеграційний курс України та процеси глобалізації детермінують процеси юридичної взаємодії між правовими системами країн світу та об'єктивно викликають потребу обміну правовим досвідом.

Метою статті є порівняльно-правовий аналіз здійснення земельних прав в Україні та Канаді, визначення особливостей та переваг правового регулювання в зазначеній сфері, а також формулювання пропозицій щодо удосконалення відповідного законодавства.

Результати

У земельно-правовій доктрині поняття «земельні права» розглядають як у вузькому, так і широкому значенні. Перше значення цього поняття розуміє під собою права, які закріплені в Земельному кодексі України та інших нормативно-правових актах, і спрямовані на використання земельної ділянки як об'єкта законного інтересу. У другому значенні поняття «земельні права» – це комплекс прав, пов'язаних не лише з раціональним використанням земельних ресурсів, але і з правомочностями щодо володіння, користування й розпорядження землею, із здійсненням земельно-правових угод, виділом земельних ділянок, з їх приватизацією, з регулюванням прав землевласників й землекористувачів [2, с. 360–361].

В юридичній літературі наводиться класифікація земельних прав за різними критеріями. Так, на думку М. В. Шульги уся сукупність закріплених законом земельних прав з урахуванням їх змісту поділяється на дві групи – права у сфері ефективного використання земельних ділянок та права у сфері реалізації інших майнових і немайнових прав [3, с. 201]. О. І. Заєць зазначає, що класифікація земельних прав можлива за різними критеріями: (а) залежно від обсягу й характеру повноважень правоволодільця та ступеня їх конкретизації; (б) за характером зв'язку між суб'єктом права і таким об'єктом як земельна ділянка; (в) за характером поведінки правоволодільців; (г) залежно від правового статусу правоволодільця; (ґ) залежно від форми об'єктивації у законодавстві; (д) абсолютні й відносні земельні права; (е) за сферою реалізації; (є) виключні й переважні земельні права [4, с. 70–73].

Кожна суверенна, незалежна, демократична, соціальна, правова держава прагне закріпити за своїми громадянами та юридичними особами відповідні гарантії права власності і відповідні обов'язки, що йому кореспондують, та створює найсприятливіші умови для реалізації цього права. Тому, як слушно наголошується в науковій літературі, одним із найголовніших завдань держави у галузі земельного права і законодавства є запровадження системи дієвих юридичних засобів забезпечення здійснення земельних прав фізичними та юридичними особами, а також їх захисту [5, с. 456].

Конституція України [6] визначає, що одним із ключових принципів регулювання відносин, пов'язаних із землею, є забезпечення гарантій їх здійснення. Так, передбачено, що кожен громадянин має право користуватися природними об'єктами, які належать Українському народу, згідно із законом. Держава зобов'язана забезпечувати захист прав всіх суб'єктів права власності та господарювання, а також вказує на соціальну спрямованість економіки. Всі суб'єкти права власності рівні перед законом (ст. 13). Крім того, ст. 55 Конституції України гарантує кожному право на захист прав і свобод судом, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, міжнародними судовими установами, відповідними органами міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. При цьому кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.

Важливим в даному контексті є положення ст. 14 Конституції України, якою передбачено, що земля є основним національним багатством, що перебуває під

особливою охороною держави. Зазначеною статтею встановлені гарантії права власності на землю, яке може бути набуте й реалізоване громадянами, юридичними особами та державою лише відповідно до закону.

На виконання конституційних положень у Земельному кодексі України [7] закріплено основні принципи земельного законодавства, серед яких – принцип забезпечення гарантій прав на землю (ст. 5). Ці гарантії закріплені у Розділі V Земельного кодексу України. Їх умовно можна поділити на: (а) гарантії, пов'язані з відшкодуванням збитків власникам землі й землекористувачам; (б) гарантії, пов'язані з вирішенням земельних спорів; (в) гарантії захисту прав на землю [2, с. 242–243].

Говорячи про захист земельних прав, слід сказати, що застосовується він тоді, коли відповідне земельне право – право власності або право користування землею, вже порушене або існує небезпека його порушення. Захист земельних прав здійснюється, як правило, у формі вирішення земельних спорів.

Способи захисту прав громадян та юридичних осіб на земельні ділянки закріплені у ст. 152 Земельного кодексу України. Такими способами є: (а) визнання земельних прав; (б) відновлення стану земельної ділянки, який існував до порушення прав, і запобігання вчиненню дій, що порушують права або створюють небезпеку порушення прав; (в) визнання недійсними рішень органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування; (г) визнання угоди недійсною; (д) відшкодування заподіяних збитків. Водночас слід сказати, що цей перелік не є вичерпним, можуть застосовуватися й інші способи, які передбачені законом. На практиці захист прав власників земельних ділянок та землекористувачів здійснюється також шляхом визнання правовстановлюючих документів недійсними, скасування державної реєстрації прав на земельну ділянку, скасування кадастрового номера земельної ділянки [8, с. 181]. До важливого висновку прийшов Верховний Суд у справі № 908/976/19 від 21.09.2022 р., що спосіб захисту права буде ефективним лише тоді, коли він забезпечуватиме поновлення порушеного права, а у разі неможливості такого поновлення – гарантуватиме можливість отримати відповідну компенсацію [9].

Аналізуючи способи захисту земельних прав за вітчизняним земельним законодавством, Ю. В. Мягкоход визначив, що в Україні захист земельних прав може бути реалізований через юрисдикційні форми, а саме адміністративну, судову, нотаріальну, громадську та неюрисдикційну форму – самозахист. Кожна з цих форм має свої переваги, самостійні правові підстави й використовує відповідні засоби для захисту [10, с. 9].

Слід зазначити, що в Україні відбулися зміни стосовно органів, які вирішують земельні спори. Раніше, до органів, які їх розглядали, включалися не тільки суди і органи місцевого самоврядування, але й центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин. Але у зв'язку із прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин» від 28.04.2021 р. [11] були внесені зміни до ст. 158 Земельного кодексу України. Так, сьогодні земельні спори вирішуються судами та органами місцевого самоврядування. В юридичній літературі робиться висновок, що загальна тенденція зміни порядку вирішення земельних спорів у процесі реформування земельного законодавства 90-х років у пострадянських республіках полягає в переході від адміністративного до судового порядку їх вирішення [12, с. 77].

Не можна не згадати і таку альтернативну форму захисту земельних прав як медіація, зважаючи на прийняття у 2021 р. Закону України «Про медіацію» [13], який визначає правові засади та порядок проведення медіації як позасудової процедури врегулювання спору, її принципи, статус медіатора, вимоги до його підготовки та інші питання, пов'язані з цією процедурою. Як справедливо вказує Д. В. Федчишин, медіація

дає більше можливостей для позитивного вирішення питань, що пов'язані з невизнанням, порушенням або оспорюванням земельних прав [2, с. 314].

Важливо відмітити, що на території України з 24 лютого 2022 р. було введено воєнний стан у зв'язку зі збройною агресією рф. Це, в свою чергу, послугувало для низки обмежень конституційних прав громадян, а також тимчасових обмежень прав і законних інтересів юридичних осіб, включаючи можливість примусового відчуження майна, що перебуває у приватній або комунальній власності. В контексті зазначеного слід сказати, що було прийнято такі нормативно-правові акти, як Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» [14], а також Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану» [15], якими визначено низку особливостей й обмежень у доступі та здійсненні права власності на землю.

Оскільки предметом дослідження виступають також і правові засади здійснення та захисту земельних прав в Канаді, зазначимо, що земельне законодавство вказаної країни є досить специфічним, оскільки його становлення й розвиток пов'язані з віковою історією Канади. Значна частина території Канади перебуває у державній власності і є частиною земель Британської Корони, відомих як «Crown Land». Канада, будучи федеративною державою, характеризується складним поділом юрисдикційних повноважень між федеральним урядом та урядами десяти провінцій, а також трьох територій. Конституція Канади у розділі VIII закріплює положення про те, що провінції володіють правом власності та юрисдикцією над природними ресурсами в межах своїх кордонів. Усі землі, шахти, корисні копалини та права на розробку надр, надані королівською владою, належать різним провінціям Канади (ст. 109) [16]. Таким чином, провінції можуть ухвалювати відповідні нормативно-правові акти, які регулюють земельні питання, у тому числі пов'язані із здійсненням й захистом земельних прав. Важливу роль в контексті визначення й закріплення земельних прав відіграє і Канадська хартія прав і свобод, яка є складовою Конституції Канади. Вона містить положення, які стосуються в тому числі і земельних прав. Цей документ гарантує права і свободи, що в ній закріплені. Обмежуватися вони можуть лише в межах, які є розумними і виправданість яких може бути продемонстрована в рамках вільного й демократичного суспільства (ст. 1) [17].

Продовжуючи розгляд обраного питання, доцільно звернути увагу на те, що земельні права громадян і права корінних народів Канади дещо різняться. Корінні народи Канади мають особливі земельні права, які визнаються урядом Канади та захищені чинним законодавством. Варто зазначити, що земельні права корінних народів Канади значною мірою впливають з історичних договорів, укладених між ними та канадським Урядом. Характер й тлумачення цих договорів є предметом постійних дискусій. В контексті зазначеного, слід відмітити справу «Calder et al. v. Attorney-General of British Columbia» (1973 р.) [18], в результаті розгляду якої суд визнав існування права власності корінних народів, яке підтверджує, що деякі групи корінних народів мають юридично визнані претензії на землі предків. Ця концепція була додатково роз'яснена у справах: «R. v. Sparrow» (1990 р.) [19], «Delgamuukw v. British Columbia» (1997 р.) [20], «Tsilhqot'in Nation v. British Columbia» (2014 р.) [21]. Варто також наголосити, що канадський уряд має конституційний обов'язок консультиватися з корінними народами та враховувати їхні інтереси у випадках, коли його рішення можуть вплинути на їхні земельні права, як це було встановлено у справі «Haida Nation v. British Columbia» (2004 р.) [22].

В останні десятиліття між федеральним і провінційними урядами, а також різними групами корінних народів було укладено договори про земельні претензії та угоди про

самоврядування. Вони стосуються у тому числі і права власності на землю та інші природні ресурси. Прикладами таких угод є Угода про претензії на землю Нунавут (Nunavut Land Claims Agreement) з інуїтами, Угода про право на землю за договором (Treaty Land Entitlement Agreements) з індіанцями та метисами та ін.

Земельні права фізичних та юридичних осіб Канади закріплюються, як правило, на провінційному рівні. Провінції і території Канади мають власний підхід до врегулювання земельних відносин, який спирається на федеральне законодавство. Так, вони розробляють та приймають власні нормативно-правові акти в окресленій сфері, наприклад: Закон про право власності на землю за Саскачеванським договором (1993 р.) [23]; Закон про право власності на землю Юкона (1994 р.) [24] та ін. Зазначене є позитивним моментом, так як дає змогу більш ефективно врегулювати відносини, враховуючи специфіку певного регіону або території. Кожна провінція врегулює питання набуття, реалізації й захисту земельних прав.

У контексті цього зазначимо, що користуватися землею в Канаді можливе на праві «Freehold» та «Leasehold». Перше використовується для опису права власності на землю і вказує на те, що власник має повне й вільне володіння, користування і розпорядження своєю земельною ділянкою, при цьому не обмежений часовими рамками. Тобто це право надає власнику найбільший обсяг прав, ніж будь-яке інше. Він може, наприклад, продавати земельну ділянку або передавати її у спадок. Слід зазначити, що регулювання набуття й здійснення права «freehold» може варіюватися в залежності від провінції або території.

Право «freehold» має різновиди. Одним із них є право «life estate» (довічне володіння) – це найменший за обсягом прав вид «freehold». «Life estate» відноситься до форми власності, при якій особа, відома як «life tenant» (власник на час життя), має право володіти й користуватися земельною ділянкою протягом свого життя або певного періоду, після чого право власності передається іншій особі, відомій як «remainderman» або «remainder beneficiary» («залишковий» власник або бенефіціар). «Life estate» може бути встановлено, наприклад, через заповіт або договір. Інший спосіб виникнення «life estate» – це випадки, прямо передбачені в загальному праві, а саме – довічне володіння майном померлої дружини (curtesy) і майном померлого чоловіка (dower). Однак, в деяких провінціях ці права скасовані, а в деяких зберігаються, наприклад у житловому законодавстві, коли мова йде про права на прибудинкову земельну ділянку.

«Leasehold» – це право оренди. Історично право «leasehold» визнавалося меншим, ніж «freehold», так як воно безпосередньо впливає з інтересу «freehold», і не може тривати довше, ніж інтерес «freehold». Виникає «leasehold» на підставі договору. На законодавчому рівні закріплені такі види «leasehold»: (а) estate for years (довгострокова оренда, строк якої обчислюється роками); (б) periodic tenancy (короткострокова оренда, строк якої може обчислюватися, наприклад, місяцями); (в) tenancy at will (оренда за волевиявленням сторін без заздалегідь встановленого строку, тобто триває до тих пір поки орендодавець і орендар погоджуються на неї); (г) tenancy at sufferance (оренда за мовчазною згодою) [25, с. 52–54]. Найпоширенішим видом є оренда зі встановленим строком.

Що стосується захисту земельних прав в Канаді, слід сказати, що Канадська хартія прав і свобод закріплює положення про те, що кожен, чий права порушені, має право звернутися до суду за їх захистом (ст. 24). Варто сказати, що більшість земельних спорів вирішуються саме за допомогою судової форми захисту. Ключові справи, такі як «Laurie v. Winch» (1952 р.) [26], «Canadian Pacific Ltd. v. Paul» (1988 р.) [27], «Gauthier v. Quebec» (1989 р.) [28] та ін. формують практику у сфері захисту земельних прав. Однак не менш важливими формами є адміністративна й громадська. Адміністративна форма захисту земельних прав включає в себе різні механізми та інструменти, які надаються

адміністративним органам для розгляду скарг, пов'язаних з порушенням земельних прав. Деякі провінції та території мають спеціальні управління для розгляду таких скарг на дії або рішення місцевих органів влади із земельних питань. Така форма захисту земельних прав допомагає громадянам Канади вирішувати земельні спори без необхідності звертатися до суду. Адміністративні механізми спрощують процес й забезпечують ефективне врегулювання спорів й захист земельних прав в Канаді, що є позитивним досвідом, в тому числі і для України. Що стосується громадської форми захисту земельних прав в Канаді, то вона реалізується за допомогою громадських слухань. Це дозволяє залучити громадськість до прийняття рішень щодо використання земельних ресурсів та розвитку території.

Висновки

Проведення порівняльно-правового аналізу здійснення та захисту земельних прав в Україні та Канаді відкриває деякі проблеми в цій сфері, які потребують вирішення, і дає можливість сформулювати рекомендації для суб'єктів законодавчої ініціативи у створенні більш ефективного механізму реалізації та захисту цих прав. Саме канадський досвід у сфері здійснення та захисту земельних прав може стати прикладом для запровадження деяких позитивних підходів в земельне законодавство України.

Список використаних джерел

1. Балюк Г. І. Нормативний підхід до регулювання земельних відносин: порівняльний аналіз законодавства України та Канади. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 12. С. 183–186.
2. Федчишин Д. В. Реалізація та захист земельних прав в Україні: проблеми теорії та практики: монографія. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 418 с.
3. Земельне право України : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / В. І. Семчик, П. Ф. Кулинич, М. В. Шульга. Київ: Вид. дім «Ін Юре», 2008. 600 с.
4. Заєць О. І. Земельні права як об'єкт захисту. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 7. С. 69–74.
5. Земельний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. В. І. Семчика. 3-є вид., перероб. і доп. Київ: Видавничий дім «Ін Юре», 2007. 896 с.
6. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
7. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3. Ст. 27.
8. Гордєєв В. І. Захист земельних прав. Велика українська юридична енциклопедія. Т. 16: Земельне та аграрне право / редкол.: М. В. Шульга (голова), В. В. Носік, П. Ф. Кулинич (заст. голови) та ін. Харків: Право, 2019. С. 179–182.
9. Постанова Верховного суду у справі № 908/976/19 від 21.09.2022 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108930841> (дата звернення: 30.04.2024).
10. Мягкоход Ю. В. Способи захисту земельних прав за земельним законодавством України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 210 с.
11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин: Закон України від 28.04.2021 р. № 1423-IX. *Офіційний вісник України*. 2021. № 42. Ст. 2504.
12. Шульга М. В., Інатенко І. В., Федчишин Д. В. Законодавчі новели щодо вирішення земельних спорів. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Вип. 1 (42). С. 75–81.
13. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. *Офіційний вісник України*. 2021. № 98. Ст. 6340.

14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану: Закон України від 24.03.2022 р. № 2145-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 31. Ст. 1635.
15. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 12.05.2022 р. № 2247-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 47. Ст. 2556.
16. Конституція Канади. URL: <https://laws.justice.gc.ca/fra/Const/TexteComple.html> (дата звернення: 01.04.2024).
17. Канадська хартія прав і свобод 1982 р. URL: <https://laws.justice.gc.ca/fra/Const/page-12.html#docCont> (дата звернення: 01.04.2024).
18. Справа «Calder et al. v. Attorney-General of British Columbia» (1973 р.). URL: <https://www.canlii.org/en/ca/scc/doc/1973/1973canlii4/1973canlii4.html> (дата звернення: 01.04.2024).
19. Справа «R. v. Sparrow» (1990 р.). URL: <https://www.canlii.org/en/ca/scc/doc/1990/1990canlii104/1990canlii104.html> (дата звернення: 01.04.2024).
20. Справа «Delgamuukw v. British Columbia» (1997 р.). URL: <https://www.canlii.org/en/ca/scc/doc/1997/1997canlii302/1997canlii302.html> (дата звернення: 01.05.2024).
21. Справа «Tsilhqot'in Nation v. British Columbia» (2014 р.). URL: <https://www.canlii.org/en/ca/scc/doc/2014/2014scc44/2014scc44.html> (дата звернення: 01.04.2024).
22. Справа «Haida Nation v. British Columbia» (2004 р.). URL: <https://www.canlii.org/en/ca/scc/doc/2004/2004scc73/2004scc73.html> (дата звернення: 01.04.2024).
23. Закон про право власності на землю за Саскачеванським договором 1993 р. URL: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/S-4.3/FullText.html> (дата звернення: 02.04.2024).
24. Закон про право власності на землю Юкона 1994 р. URL: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/Y-4.3/FullText.html> (дата звернення: 02.04.2024).
25. Bruce Ziff. *Principles of Property Law*. 3rd ed. 2000. Toronto: Carswell. 74 p. URL: https://s3-us-west-2.amazonaws.com/cans/440_Ziff_Textbook.pdf (дата звернення: 02.04.2024).
26. Справа «Laurie v. Winch» (1952 р.). URL: <https://www.canlii.org/en/ca/scc/doc/1952/1952canlii10/1952canlii10.html> (дата звернення: 02.04.2024).
27. Справа «Canadian Pacific Ltd. v. Paul» (1988 р.) URL: <https://www.canlii.org/en/ca/scc/doc/1988/1988canlii104/1988canlii104.html> (дата звернення: 02.04.2024).
28. Справа «Gauthier v. Quebec» (1989 р.) URL: <https://www.canlii.org/en/ca/scc/doc/1989/1989canlii83/1989canlii83.html> (дата звернення: 02.04.2024).

